

GULĀMU SA'LEB

(غلام ثعلب)

Ebû Ömer ez-Zâhid Muhammed
b. Abdilvâhid b. Ebî Hişâm
el-Bağdâdî el-Bâverdî
(ö. 345/957)

Lugat ve hadis âlimi.

261 (874-75) yılında Bağdat'ta doğdu. Aslen Horasan bölgesinin Bâverd şehrinden olduğu için Bâverdî nisbesiyle, bir müddet nakış işi yaptığı için Mutariz lakabıyla, dünya malına değer vermediğinden dolayı Zâhid unvanıyla anılır. Kendi adını unutturan Gulâmu Sa'leb (Sa'leb'in oğlu) lakabını ise hocası Sa'leb'le uzun süren beraberliği ve yakın dostluğu sebebiyle almıştır.

Çocukluğu ve ilk eğitimiyle ilgili fazla bilgi yoktur. Tahsiline Bağdat'ta başlayan Gulâmu Sa'leb, gençlik yıllarından itibaren mesleğini bırakarak kendini tamamen ilme verdi. Dönemin en tanınmış iki dil âlimi olan Kûfeli Sa'leb ile onun rakibi Basralı Müberred'e talebe oldu. İlk hocası Sa'leb'den çok şey öğrendi; ondan nakillerde bulundu ve kitaplarını rivayet etti. Ayrıca Mûsâ b. Sehl el-Veşşâ, İbrâhim b. Heysem el-Beledî, Ahmed b. Saîd el-Cemmâl ve Bişr b. Mûsâ el-Esedî gibi âlimler de hocaları arasında zikredilmektedir.

Gulâmu Sa'leb bir süre devlet adamlarının çocuklarına hocalık yaptı. Bu arada kâtipler başta olmak üzere birçok önemli sima kendisinden özellikle hocası Sa'leb'in eserlerini okudu. Ders almak üzere gelenlere, Muâviye'ye olan sevgisinden dolayı yazdığı *Fezâ'ilü Mu'âviye* adlı eserini okumalarını şart koştuğu rivayet edilir (İbnü'l-Kiftî, III, 172). Kaynaklarda öğrencisi ve eserlerinin râvisi olarak geçen otuz yakın isim arasında Ebû Ali el-Hâtimî, Ebû Ali el-Kâlî, İbn Hâleveyh, Ebû Ubeydullah el-Merzûbânî ve Ebû't-Tayyib el-Lugavî gibi ilim adamları bulunmaktadır.

9 Zilkade 345 (12 Şubat 957) tarihinde Bağdat'ta vefat eden Gulâmu Sa'leb'in kabrinin Ma'rûf-i Kerhî'nin mezarının karşısında olduğu belirtilmektedir. Ebû'l-Abbas el-Yeşkürî'nin onun ilmî başarılarını öven bir kasidei vardır (Yâkût, XVIII, 233-234).

Bağdat gibi önemli bir ilim ve kültür merkezinde bulunma fırsatını çok iyi değerlendiren Gulâmu Sa'leb bu şehrin ön-

de gelen âlimleri arasında yer almış, hem Basra hem de Kûfe âlimleriyle irtibatı ve özellikle Sa'leb gibi güçlü bir dil âlimine talebe olması sebebiyle kuraat, tefsir, hadis, dil ve edebiyat gibi çeşitli ilimlerde ilerleme imkânı bulmuş ve kısa zamanda şöhrete kavuşmuştur.

Gulâmu Sa'leb samimi bir dindar, dürüst bir âlim, sorumluluk duygusu taşıyan ve öğrencilerinin çeşitli meseleleriyle yakından ilgilenen fedakâr bir insandı. Devamlı şekilde ilimle meşgul olduğu için geçimini sağlayacak imkânları elde edememiş ve sıkıntı içinde yaşamış, buna rağmen eline geçen parayı başkalarıyla paylaşmaktan geri durmamıştır. Onun meşhur sözlerinden biri de şudur: "Dostların hakkını gözetmemek insanı küçültür; onların hakkını vermek ise insanı yüceltir. Allah'a şükrederek dostların ihtiyaçlarını karşılamaya gayret ediniz ki mükâfatını göresiniz."

Güçlü hâfizaya sahip sika râviler arasında yer alan Gulâmu Sa'leb'in ezberinden yazdırdığı kitaplarının binlerce sayfayı bulduğu kaydedilir. Onun güçlü hâfızası bazı kimseleri tereddüde sevk etmiş, hatta her sorulana cevap vermesinden dolayı onu yalancılıkla suçlayanlar da olmuştur. Söylediklerinin doğru olup olmadığını anlamak için kendisini denemek üzere çeşitli konularda soru soranlar, uzunca bir aradan sonra aynı soruları tekrar sorduklarında aynı cevapları almışlardır. Hadisçilerin Gulâmu Sa'leb'in güvenilir bir râvi olduğunu ortaya koymuş olması dil ve edebiyattaki güvenilirliğine de kesinlik kazandırmakta, onu yalancılıkla itham etmenin ise tamamen kiskançlıktan kaynaklandığı anlaşılmaktadır.

Bazı kaynaklar Gulâmu Sa'leb'in Emevî taraftarı olduğunu ve *Fezâ'ilü Mu'âviye* adlı eserini Muâviye hayranlığından dolayı yazdığını belirtmekteyse de onun bu kitabı, yaşadığı ikinci Abbâsî döneminde Arap unsurunun geri planda kaldığını görmesi üzerine, Muâviye'nin Araplar'ı hakettikleri yere getiren Emevî Devleti'nin kurucusu olması sebebiyle yazdığı da ifade edilmektedir. *Fezâ'ilü Mu'âviye*'nin hem Hz. Ali ve evlâdına hem de Muâviye'ye karşı aşırı sevgiye ve aşırı hücum ve iftiralara reddiye niteliğini taşıması bu kanaati doğrulamakta, aynı zamanda Gulâmu Sa'leb'in cesaret ve insaf sahibi bir âlim olduğunu göstermektedir. Öte yandan Gulâmu Sa'leb'i İmâ-

miyye Şiası'na nisbet edenler varsa da bu iddia inandırıcı hiçbir belgeye dayanmamaktadır (Gulâmu Sa'leb, *Fâ'itü'l-Faşiḥ* [nşr. Muhammed Abdülkâdir Ahmed], nâşirin mukaddimesi, s. 15-16).

Fazla şiiri bulunmayan Gulâmu Sa'leb'in kaynaklardaki bazı beyitlerinden güçlü bir şair olmadığı anlaşılmaktadır.

Eserleri. Gulâmu Sa'leb'in kaynaklarda zikredilen eserlerinin sayısı otuzdan fazla ise de bunların çoğunun mevcudiyeti bilinmemektedir. Günümüze ulaşan eserleri şunlardır: 1. *el-‘Aşerât fi ğaribi'l-luġa*. Arapça'da az kullanılan (nâdir) kelimelere dair bir eser olup altmış babdan ibarettir. Her babın on kelime ihtiva etmesi düşünülmüşse de mevcut şekliyle bazı bablarda daha az kelime bulunduğu görülmektedir. Ebû Abdullah el-Kazzâz (ö. 412/1021) tarafından tamamlanan eseri Yahyâ Abdürraûf Cebr yayımlamıştır (Amman 1984). 2. *Kitâbü Fâ'iti'l-Faşiḥ*. Müellif bu eserini, hocası Sa'leb'in yanlış kullanılan kelimelere dair yazdığı *el-Faşiḥ*'i tamamlamak üzere kaleme almış, onda bulunmayan bazı kelimelere, bazı babları eserine eklemiş ve hatalı gördüğü yerleri düzeltmiştir. *Kitâbü Fâ'iti'l-Faşiḥ*, Muhammed Abdülkâdir Ahmed tarafından önce bir dergide (*MMMA*, XIX [1973], s. 309-337), ardından da müstakil kitap olarak neşredilmiştir (Kahire 1406/1986). Eseri ayrıca Abdülazîz Matar da yayımlamıştır (Kahire 1976). 3. *Kitâbü'l-Müddâhal (el-Müddâhalât)*. Bir çeşit sözlük olan, "müsel" ve "müşeccer" diye de bilinen bu tür eserlerde (Ahmed eş-Şerkâvî İkbâl, s. 341) her bab bir kelimeyle başlar, bu kelime bir başkasıyla açıklanır ve bu şekilde devam edilerek kelime sayısı 100'e tamamlanır. Genellikle her babın son kelimesiyle ilgili olarak şiirden bir örnek verilir. Otuz babdan meydana gelen ve müellifi tarafından *Hallü'l-Müddâhal (‘İlelü'l-Müddâhal)* adıyla şerhedilen eseri ilk defa Abdülazîz el-Meymenî (*MMİAdm.*, IX [1929], s. 449-460, 532-544, 601-616), daha sonra da Muhammed Abdülcevâd (Kahire 1956, 1958) neşretmiştir. 4. *Kitâbü Yevm ve leyle fi'l-luġat ve'l-ġarib (Kitâbü'l-Yevm ve'l-leyle ve's-şehr ve's-sene ve'd-dehr)*. Gündüz, gece, aylar, haftanın günleri ve seneye ilgili kelimeleri bir araya getiren eser Muhammed Cebbâr el-Mu'aybid tarafından yayımlanmıştır (*MMMA*, XXIV/2 [1978], s. 229-338). 5. *Yâkütetü's-şirâḥ fi tefsiri'l-Ḳur'ân*. Mü-

ellifin günümüze ulaşmayan *Kitâbü'l-Yevâkîl*'inin bir bölümü olduğu sanılan eserin Süleymaniye Kütüphanesi'nde iki nüshası bulunmaktadır (Lâleli, nr. 255/4, vr. 57^a-76^b; Reşid Paşa, nr. 348/3, vr. 46^a-74^b). Kaynaklarda *el-Yâkûtetü fî ğarîbi'l-Ķur'ân* adıyla zikredilen eserin de bu kitabın veya *Kitâbü'l-Yevâkîl*'in bir bölümü yahut aynı olması muhtemeldir. 6. *Cüz' min rivâyeti Ebî 'Ömer ez-Zâhid Gulâmi Şa'leb fi'l-ĥadîş ve'l-edeb*. The Chester Beatty Library'de bulunan eseri (nr. 3495/10, vr. 95^a-109^a) A. J. Arberry yayımlamıştır (MMIADm, XXIV [1949], s. 234-243, 372-384). Eserin üçüncü cüzü Dârü'l-kütübi'z-Zâhiriyye'de bulunmaktadır (Mecmua, nr. 16, vr. 18^a-88^a). 7. *Kitâbü'l-Makşûr ve'l-memdu'd*. İki varaklık bir bölümü Rabat'ta mevcuttur (el-Hizânetü'l-âmme, nr. 100/8).

Bunlardan başka kaynaklarda Gulâmu Sa'leb'e nisbet edilen bazı eserler de vardır (Sezgin, VIII, 155-158). 1. *Kitâbü'l-Yevâkîl (el-Yâkûte veya el-Yâkût)*. İrticâlen yazdırdığı eserlerinden olup daha sonra buna *el-Miĥrâbiyye* adıyla bir zeyil yazmıştır. 2. *Kitâbü'l-Müstahsen*. Bu esere de *Fâ'itü'l-Müstahsen* adıyla ilâvede bulunmuştur. 3. *Fâ'itü'l-'Ayn*. Halîl b. Ahmed'in *Kitâbü'l-'Ayn*'ına zeyildir. 4. *Fâ'itü'l-Cemhere*. İbn Düreyd'in *el-Cemhere* adlı sözlüğüne yaptığı ilâveleri ve tenkitlerini ihtiva etmektedir. 5. *Şerĥu Kitâbi'l-Faşıĥ*. Sa'leb'in *el-Faşıĥ*'inin şerhidir. 6. *el-Mücâlesât*. Sa'leb'in *el-Mecâlis* adlı eserinin kendi rivayetiyle gelmiş bir bölümü olması muhtemeldir. 7. *en-Nevâdir*. 8. *Mâ enkerethü'l-a'râb alâ Ebî 'Ubeyd fimâ revâhü ev şannefehü*. 9. *Tefsîru esmâ'iş-şu'arâ* (*Ġarîbü esmâ'iş-şu'arâ*). 10. *Kitâbü Ġarîbi'l-ĥadîş ma'a şürûĥ alâ Müsnedi İbn Ĥanbel*. Hadis kitaplarındaki ğarîb kelimelere dair daha sonra yazılan eserlere örnek olmuştur (bk. GARİBÜ'L-HADİS). 11. *Kitâbü'l-İcâzât*. Bir hadis kitabı olduğu kaydedilen bu eserden Radıyyüddin İbn Tâvûs *el-İĥtiyârât min kitâbi Ebî 'Ömer ez-Zâhid fi'l-ĥadîş* adıyla seçmeler yapmıştır. Ayrıca luğata dair birer risâle olduğu sanılan şu eserleri de zikredilmektedir: *Kitâbü'l-Mercân*, *Kitâbü'l-Müveşşah (el-Mađih)*, *Kitâbü't-Tüffâĥa*, *Kitâbü'l-Meknûn ve'l-mektûm*, *el-'Ase'l ve'n-naĥl*, *es-Sâ'ât*, *el-Büyûc*, *eş-Şûrâ*.

Gulâmu Sa'leb'in *Kitâbü'l-Ķabâ'il* adlı bir eserinin olduğu ve bunun VII. (XIII.)

yüzyılda Halep kütüphanelerinden birinde yazmasının bulunduğu kaydedilmektedir (a.g.e., VIII, 158).

BİBLİYOGRAFYA :

Gulâmu Sa'leb, *Fâ'itü'l-faşıĥ* (nşr. M. Abdülkâdir Ahmed), Kahire 1406/1986, nâşirin mukaddimesi, s. 7-39; a.mlf., *el-'Aşerât fî ğarîbi'l-luġa* (nşr. Yahyâ Abdür-raûf Cebr), Amman 1984, nâşirin mukaddimesi, s. 5-20; a.mlf., *Kitâbü Yevm ve leyle fi'l-luġa ve'l-ğarîb* (nşr. M. Cebâr el-Mu'aybid, MAMA, XXIV/2 [1978] içinde), nâşirin mukaddimesi, s. 231-236; İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist* (Şüveymî), s. 340-345; Hatîb, *Târĥu Bağdâd*, II, 356-359; Kemâleddin el-Enbârî, *Nüzĥetü'l-elibbâ* (nşr. İbrâhîm es-Sâmerâî), Zerkâ 1405/1985, s. 206-210; Yâkût, *Mu'cemü'l-üdeba'*, XVIII, 226-234; İbnü'l-Kıftî, *İnbâhü'r-ruvât*, III, 171-177; İbn Hallikân, *Vefeyât*, IV, 329-333; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ*, XV, 508-513; Süyûtî, *Buġyetü'l-vu'ât*, I, 164-166; *Keşfü'z-zunûn*, II, 1273, 1903, 1980, 2053-2054; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, II, 370-371; Brockelmann, *GAL*, I, 123-124; *Suppl*, I, 183-184; Kehhâle, *Mu'cemü'l-mü'ellifin*, X, 266-267; Sezgin, *GAS*, VII, 354-355; VIII, 154-158; IX, 147-148; Ömer Ferruh, *Târĥu'l-edeb*, II, 448-450; C. Avvâd, *Aĥdemü'l-maĥtûâtü'l-'Arabıyye fî mektebâti'l-'âlem*, Bağdâd 1982, s. 225; Ahmed eş-Şerkâvî İkbâl, *Mu'cemü'l-me'âcim*, Beyrut 1407/1987, s. 341-342; Abdülazîz el-Meymenî, "Ebü 'Ömer ez-Zâhid", *MMIADm*, IX (1929), s. 601-616; Ch. Pellat, "*Gulâm Tha'lab*", *EI²* (İng.), II, 1093.

HÜSEYİN ABDÜLHÂDÎ MUHAMMED

GULÂMU ZÜHAL

(bk. ABDULLAH b. HASAN el-BAĞDÂDÎ).

GULÂMÜ'L-HALLÂL

(غلام الخلال)

Ebü Bekr Abdülazîz b. Ca'fer b. Ahmed el-Bağdâdî (ö. 363/974)

Hanbelî fakihî.

Aslen Bağdatlı olup 285 (898) yılında doğdu. Bazı kaynaklarda zikredilen 282 (895) yılı doğru değildir. Lakabını, Hanbelî hukukçusu Ebü Bekir el-Hallâl'in talebesi olmasından dolayı almıştır. Hirakî, İbn Nâciye, İbnü'l-Bâğandî, Ebü Ca'fer İbn Ebü Şeybe, Ca'fer b. Muhammed el-Firyâbî ve Ebü'l-Kâsım el-Begavî gibi âlimlerden hadis ve fıkıh dersleri aldı. Abdullâh b. Ahmed b. Hanbel'den hadis dinlediğine dair rivayetlerin doğruluğunu teyit eden bir delil yoktur.

Zehebî, Hanbelî mezhebinde Ahmed b. Hanbel'in talebelerinden sonra Ebü Bekir el-Hallâl ve ondan sonra da Ebü'l-

Kâsım el-Hirakî dışında Gulâmü'l-Hallâl gibi bir hukukçunun gelmediğini söyler. En az yirmi meseledeki görüşlerinin hocası tarafından benimsenerek eserlerinde nakledilmesi ve çeşitli konularda hocası ve Hirakî gibi selefleriyle ihtilâfa düşmesi onun ilmi kariyerini göstermektedir (hocasından ayrıldığı görüşlerinden örnekler için bk. İbn Ebü Ya'lâ, II, 120-121; Hirakî'den ayrıldığı 99 meseledeki görüşleri için bk. a.e., II, 76-118).

Aralarında İbn Batta, Ebü İshak İbn Şakullâ, Ebü'l-Hasan et-Temîmî gibi meşhur âlimlerin de bulunduğu birçok talebe yetiştiren Gulâmü'l-Hallâl 20 Şevval 363 (14 Temmuz 974) tarihinde vefat etti.

Eserleri. Kaynaklarda adı geçen eserleri şunlardır: 1. *Şerĥu Kitâbi'l-Câmi'*. Ebü Bekir el-Hallâl'in Hanbelî fıkıhına dair *Kitâbü'l-Câmi'* adlı eserinin şerhidir. 2. *Zâdü'l-müsâfir*. Başta Hirakî olmak üzere meşhur Hanbelî fakihlerinin eserlerinden faydalanılarak hazırlanan kitap önceki eseri tamamlayıcı niteliktedir. 3. *el-Muĥni'*. Yüz cüzden oluşan bir fıkıh kitabıdır. 4. *Kitâbü'l-Ĥilâl ma'aş-Şâfi'i*. İmam Şâfiî ile Ahmed b. Hanbel arasındaki ihtilâflı meseleleri konu alan bir eserdir. Bunlardan başka eş-Şâfiî, *el-Kâfi*, *Muĥtaşarü's-sünne*, *Tefsîrü'l-Ķur'ân* ve *et-Tenbîĥ* gibi eserleri bulunan Gulâmü'l-Hallâl, ayrıca Ahmed b. Hanbel'in *Kitâbü'l-Emr* adlı risâlesini de rivayet etmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Hatîb, *Târĥu Bağdâd*, X, 459-460; Şirâzî, *Ĥabaĥâtü'l-fuĥahâ*, s. 172; İbn Ebü Ya'lâ, *Ĥabaĥâtü'l-Ĥanâbile*, II, 76-127; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, VII, 71-72; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ*, XVI, 143-145; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XI, 278; İbn Taġrıberdî, *en-Nüccâmü'z-zâhire*, Kahire 1929, IV, 105-106; İbn Müflih ed-Dimaşkî, *el-Makşadü'l-erşed* (nşr. Abdurrahman b. Süleyman el-Useymin), Riyad 1410/1990, II, 126-127; Ebü'l-Yümn el-Uleymî, *el-Menhecü'l-ahmed* (nşr. M. Muhyiddin Abdülhamîd — Âdil Nüveyhiz), Beyrut 1403/1983, II, 68-75; Dâvûdî, *Ĥabaĥâtü'l-müfessirin*, I, 306-308; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, III, 45-46; *Hedıyyetü'l-'arıfn*, I, 577; Zirikî, *el-A'lâm*, IV, 139; Kehhâle, *Mu'cemü'l-mü'ellifin*, V, 244; Nüveyhiz, *Mu'cemü'l-müfessirin*, I, 286; Abdülvehhâb İbrâhîm Ebü Süleyman, *Kitâbetü'l-baĥşî'l-ilmî*, Mekke 1403/1983, s. 368-369; H. Laoust, "*Gulâm al-Khalâl*", *EI²* (İng.), II, 1093.

AHMET AKGÜNDÜZ

GULÂT

(bk. GÂLİYYE).